

TÜRK DİN MÛSİKÎSİ'NDE EZAN

Erdoğan ATEŞ*

Öz

Ezan, farz namazların vaktinin geldiğini, nasla belirlenen sözlerle ve özel şekilde müminlere duyurmayı ifade eden bir metindir. Ezanın metninde ilk okunduğu günden bu yana hiçbir değişiklik olmamıştır. Sadece ezan okumanın âdab ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da çeşitli tavırlar doğmuştur. Ülkemizde Ezanın ezgisel gidişi, güzel bir sesle ve bir makam kalıbına uygun olarak okunmaktadır. Özellikle Saba, Uşşak, Segâh, Rast Hüzam, Hüseyini, Nihavent gibi Türk Mûsikîsi Makamlarından biriyle okunur. Ancak böyle bir okuyuş belli bir bilgi ve beceri gerektirdiği için bu doğrultuda bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Yapılan bu çalışmalarda ise mümkün olduğunca geleneksel icra şekli bozulmadan doğru bir metot takip edilmelidir. Dolayısıyla ezanın dînî hayat içerisinde önemli bir yere sahip olduğu, musiki açısından bir kültür-medeniyet mirasımızın ifadesi olarak da ele alınıp değerlendirilmesi gerektiği temel prensip kabul edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ezan, Mûsikî, Makam, İrticâlî İcra, Müezzin

ADHAN IN TURKISH RELIGIOUS MUSIC

Abstract

Adhan is a special religious text that is used for announcing daily prayer times to Muslims with special words determined by religious sources and by a unique way of recitation. There has been no change on the text since the first Adhan recitation. There are, however, some changes on the way it is recited which have ended up with different types and ways of recitation. In Turkey, for instance, Adhan is recited by a strong and educated voice in accordance with a maqham, way of recitation. In Turkish Religious Music, those ways of recitations, namely maqhams, are Saba, Ussak, Segah, Rast, Huzzam, Huseyni and Nihavent. Since such types of recitation ways require certain abilities and features, it is known that some sort of education is done in this direction. In such works, traditional way of

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi Öğretim Görevlisi.

recitation should be protected and a method should be used. In this regard, it should be understood that Adhan has a special and an important place in religious life; moreover it should be accepted as a primary principle that Adhan should be held as an expression of values of a culture and civilization in terms of musical evaluations.

Key Words: Adhan, Maqham, Turkish Traditional Music, Musiki

Giriş

Sözlükte “ bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilân etmek” manasında bir mastar olan ezan kelimesi terim olarak farz namazların vaktinin geldiğini, nasla belirlenen sözlerle ve özel şekilde müminlere duyurmayı ifade eder. Aynı kökten gelen müezzin “*ezan okuyan kimse*”, mi’zene de “*ezan okunan yer*” (minare) demektir.¹

Namaz, Mekke döneminde farz kılındığı halde Hz. Peygamber’in Medine’ye gelişine kadar namaz vakitlerini bildirmek için bir yol düşünülmemişti. Medine döneminde ise Müslümanlar başlangıçta zaman zaman bir araya toplanıp namaz vakitlerini gözetirlerdi. Bir süre namaz vakitlerinde sokaklarda “es-salâh-es-salâh” (namaza namaza) diye çağrıda bulunulduysa da bu yeterli olmuyordu. Namaz vaktinin geldiğini haber vermek üzere bir işarete ihtiyaç duyulduğu âşikardı.²

Mescid-i Nebevî tamamlandıktan sonra, sahabelerden konu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmeye başlandı. Çan çalınması, ateş yakılması, boru çalınması, bayrak dikilmesi... gibi. Bir gün ensardan Abdullah b. Zeyd, bir rüya gördüğünü Hz. Peygambere iletince peygamberimiz, “*İnşallah hak bir rüyadır. Gördüğünü Bilâl’e öğret, ezanı okusun. Çünkü Bilâl’in sesi senden gür ve güzeldir*” buyurdu. Ezanı Abdullah b. Zeyd’den öğrenen Bilâl-i Habeşî, Medine’ninen yüksek yeri olan Neccaroğullarından bir kadına ait evin damına çıkarak tatlı bir ses ve üslûp ile okudu. Ezan, Medine’de herkes tarafından duyulmuş ve büyük beğeni kazanmıştı. Bu suretle Rasul-i Ekrem’in ilk müezzini Bilâl-i Habeşî olmuştur. Okunan metni duyan Hz.Ömer’de aynı rüyayı görmüş, koşarak Rasûlullah’ın yanına gelerek durumu ona bildirmişti. Hâlbuki o sırada ilâhî vahiy de gelmiş bulunuyordu.³ Bu olaydan sonra Resûlullah’ın isteğiyle ezanı Bilâl-i Habeşî okumuştur. Ezan, Hicri I. Asırdan itibaren bugünkü şekliyle okunmaya başlanmıştır.

Hz. Peygamber’in uygulamasıyla meşru kılınan ezan Kur’an-ı Kerîm’de “*Namaza çağırıdığınızda onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranışları*

¹ Abdurrahman Çetin, “Ezan” DİA, XII/36.

² Çetin, “Ezan”, DİA XII/36.

³ Abdurrahman Zapsu, Büyük İslâm Tarihi, Sebil Yayınları, İstanbul, 1978, s.770.

onların düşüneyemeyen bir toplum olmasından dolayıdır.” (el-Maide 58) “Ey inananlar Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın” (Cuma 9) anlamındaki ayetlerle de teyit edilmiştir.⁴

Namazlara davetin ezanla yapılmaya başlanmasından sonra Mescid-i Nebevî'nin kible tarafına ezan okunması için müezzinlerin iple tırmanarak çıktıkları “üstüvane” denilen bir yer yaptırıldı. Minarenin ilk şekli olarak düşünölebilecek silindir biçimindeki bu yerin dışında, ezan okumak için mescidin arka tarafı ve çevresinde ezan okunan yer anlamında “mi'zene” adı verilen yüksek yerler de kullanılıyordu. Mescid-i Nebevîde de Rasûl-i Ekrem'in minberinin kuzeyinde Bilâl-i Habeşî'nin müezzinlik yaptığı yerde bulunan müezzin mahfili “makberiyye” adıyla meşhur olmuştur. Bu bağlamda dînî mimarîdeki gelişmelere paralel olarak cami içerisinde müezzinlerin görev yaptıkları genellikle mihrabın karşısında “mahfil” adı verilen özel mekânlar oluşturuldu.⁵

Hiz. Peygamber döneminde müezzinlik görevi Medine'de Bilâl-i Habeşî ve Ümmü Mektum, Kubâ'da Sa'd b. Âiz el-Karaz, Mekke'de Ebû Mahzûre tarafından yerine getiriliyordu. Bunların dışında Hiz. Peygamber'in müezzinliğini üstlenenlerin sayısının altı hatta sekize kadar çıktığı ifade edilir. Bu dönemde Medine'de Mescid-i Nebevî dışında dokuz adet mescid vardı, bunların hepsi Bilal'in Mescid-i Nebevî'de okuduğu ezana göre namaz kılarlardı.⁶

Peygamber Efendimiz, Ezân'ın en güzel bir şekilde okunması hususunda titizlik göstermiş, sesi çok güzel olan Hiz Bilâl-i Habeşî'ye okutmuş ve bundan büyük bir haz duymuştur. Peygamberimizin dört müezzini olmuştur. Bunlar: Bilâl-i Habeşî, İbn-i Ümmü Mektum, Ebu Mahzûre Semure ve Sadü'l-Karaz'dır. Bilal uzun yıllar peygamberimizin hizmetinde bulunmuş, ilk ezanı ve kameti o okumuştur. Ebu Mahzûre'nin sesi güzel olduğu için pek tesirli ezan okurdu. Rasulullah fetihten sonra onu Mekke'ye müezzin tayin etmişti. Sa'd-ül Karaz'ı da Kûbâ'ya müezzin olarak tayin etmişti. Bilal-i Habeşî'den sonra Sa'd Medine'de Mescid-i Şerif'in müezzinliğine tayin edilmiştir. Kendisinden sonra evladı da uzun yıllar mescitte müezzinlik etmiştir.⁷

Hayatı boyunca hizada ve seferde Hiz. Peygamber'in müezzinliğini yapan, sabah ezanını çok erken okuyan Bilâl'in bu ezana “es-Salâtü hayrûn

⁴ Mustafa S. Küçükbaşçı, “Bilâl-i Habeşî'den Günümüze Ezan ve Müezzinler”, İstanbul Ezanları, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010, s. 24.

⁵ A g m, s. 27-28.

⁶ A g m, s. 45.

⁷ Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya (Mahir İz) M.E. B.Yay. İstanbul 1972, c. I, s. 19 vd.

mine'n-nevm" (Namaz uykudan hayırlıdır) ibaresini eklemesi, Hz. Peygamber'i memnun etmiştir. Tesvîb adı verilen bu uygulamayı Rasûl-i Ekrem'in izniyle her sabah ezanında tekrarlayan Bilâl-i Habeşî, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ezan okumamıştır. Şam'a giden Hz. Ömer'e başvuran bazı Müslümanlar, Bilâl'in ezan okuması için ona müracaat ettiler, halifenin isteği üzerine Bilâl, Suriye'de bir defa ezan okumuş ve dinleyenleri ağlatmıştı.⁸

Namazlara çağrının ezanla yapılmaya başlanmasından sonra bütün Müslüman coğrafyalarda ezan okunmaya başlanmış ve günümüze kadar bu şekliyle ulaşmıştır. Ezanın metninde ilk okunduğu günden bu yana hiçbir değişiklik olmamıştır. Sadece ezan okumanın âdab ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da çeşitli tavırlar doğmuştur. Nitekim özellikle Osmanlı döneminde İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir gibi önemli kültür merkezlerinin özel ezan okuma tavırları ortaya çıkmıştır. Ayrıca hünkâr (saray) müezzinlerinin katılımıyla icra edilen namazlara halk ayrı bir rağbet gösterirdi. Çünkü hünkâr müezzinleri bu namazlarda çeşitli ilâhiler okur, böylece ibadet halk için ayrı bir coşku vesilesi olurdu. Bu bakımdan saray müezzinlerinin iştirakiyle kılınan namazlarda ortaya çıktığı için "saray tavrı" denilen bir müezzinlik icrası, daha sonra İstanbul'da yaygınlaşarak rağbet bulmuştur. Osmanlı döneminde cami mûsikîsinin önemli bir kısmı müezzinler tarafından yerine getirilirdi. Dînî muhtevalı her türlü metni bestesi ve usulüyle okuyan kişiler olan müezzinler, ezan ve kamet getirme dışında cami ve tekkeler başta olmak üzere medrese ve mektepler gibi çeşitli mekânlarda, tesbihat, mahfel sürmesi, aşr-ı şerîf, dua ve mihrabiye okurlardı. Ayrıca temcîd, münacat, tardiye, tevşih, cami na'tı, Ramazan ilâhileri ve salâ gibi cami musikisi formlarını icra ederlerdi.⁹

Ezan okuma, İslâm dünyasında fetih ve zaferin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Nitekim Mekke'nin fethinden beri ele geçirilen her beldede yapılan ilk uygulamalardan biri fetih müjdesini her tarafa duyurmak üzere yüksek bir yerden ezan okumak olmuştur.¹⁰

Asr-ı Saadet'ten itibaren müezzinler sesi güzel ve gür, Kur'an-ı Kerîm'i iyi okuyan, mûsikîye vâkıf, namaz vakitleri konusunda uzman, ezan ve kamet konusunda da gerekli fikhî bilgilere sahip kişiler arasından seçilirdi.¹¹

Ezanın metninde ilk okunduğu günden bu yana hiçbir değişiklik olmamış, sadece "Türkçe Ezan, Tekbir ve Kamet" 3 Şubat 1932 gününe rastlayan Kadir Gecesinde Ayasofya Camii'ndeki mevhitte okunmuş ve radyodan da naklen

⁸ Küçüktaşçı, a g m, s. 46.

⁹ A g m, s. 37.

¹⁰ Mustafa Uzun, "Edebiyatta Ezan" DİA XII/36.

¹¹ Küçüktaşçı, A g m, s. 54.

yayınlanmıştır. Bu arada Diyanet İşleri Riyaseti'nin de bu uygulamayı kabul etmesi sağlanmıştır. (18 Temmuz 1932) Ardından da Ezanın Türkçe metni bütün Evkaf Müdürlüklerine gönderilmiştir.¹² Ancak o zaman bu hususta herhangi bir kararname veya kanun çıkmamıştır. Bu durum böylece 1940 a kadar sürmüş, 4055 sayılı kanunla Türk Ceza Kanununun 526. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Bu fıkraya göre, *Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır* kararı alınmıştır.¹³ Bu durum 1950 yılına kadar devam etmiş, ezanın 16 Haziran 1950 de tekrar Arapça okunması kararı alınmış ve Saadettin Kaynak'ın Sultanahmet Camii'nin altı minaresinin şerefelerinden okuttuğu cumhur ezanı, tarihe geçmiş icralardan olmuştur.¹⁴

TÜRK DİN MÛSİKÎSİNDE EZAN

Ezanın ezgisel gidişi, güzel bir sesle ve bir makam kalıbına uygun olarak okunmalıdır. Ezan, Müslüman milletlerin bayrağı gibidir. Onun rengi, deseni, tülü, manevi büyüklüğüne ve ihtişamına layık olmalıdır. Ezana da bu ihtişamı veren, o ilâhi metinle beraber güzel ses ve makamdır. Ezan icralarında bazı farklılıkların olması gayet tabiidir. Bu farklılık milletlerin, müzik anlayışlarından veya şivelerinden dolayı görülen değişikliklerdir. Çünkü ezan, mûsikîden istifade ile ve yüksek sesle okunan bir metindir. Dolayısıyla icrada o milletin mûsikî ve melodi anlayışı karşımıza çıkar ki; bu kültür farkı yadırganmamalıdır. Türkiye'de dinlenen bir ezanda Türk, Arabistan'da dinlenen bir ezanda Arap melodilerini duymak, milletlerin kültür farkının bir sonucudur. Ancak ezanın metni her tarafta aynıdır. Bu birliktelik ezanın Müslüman coğrafyalarda tanınmasını sağlayan ve evrensel olma niteliğini ortaya koyan önemli bir özelliktir.

Ezan belli makam kalıpları çerçevesinde ve belli kurallara riayet edilerek okunmalıdır. Kültürümüzde ezan okumak dînî bir vecibe olmanın yanı sıra, bir sanat anlayışı kazanmış, belli kurallara ve teamüllere bağlanarak icra edilmiş, ezan icrasındaki bu uygulamalar zamanla değişik tavır ve üslupların doğmasına sebep olmuştur.

Ünlü Türk mûsikîşinası Buhûrî-zâde Mustafa İtrî'nin (ö.1711) tespit ettiği ve o dönemden bu güne kadar tatbik edildiği söylenen vakit ezanlarındaki makam seyirleri şöyledir: Sabah ezanı dilkeşhâverân, sabâ,dügâh, öğle ezanı sabâ, hicaz, şehnaz, ikindi ezanı uşşak, hüseyinî, akşam ezanı segâh, yatsı ezanı rast, uşşak. İstanbul'la ilgili tarihi yazılarıyla tanınan Reşat Ekrem Koçu, "İstanbul'da Ezan Mûsikîsi" adlı makalesinde ezanların İstanbul'da bir an'ane olarak sabah sabâ,

¹² İhsan Süreyya Sırma, Ezan Ya da Ebedi Kurtuluşa Çağrı, Beyan Yayınları, İstanbul Ekim 2005, s. 91.

¹³ Ömer Adil Dolay, Ezan, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1973, s. 91-92.

¹⁴ Küçükaşçı, A g m, s. 41.

dilkeşhâverân, öğle sabâ hicaz, ikinci hicaz, akşam rast, hicaz, yatsı rast, hicaz, bayâtî, neva makamlarından okunduğunu yazıyor. Yine aynı makalede, son dönemin önemli mevlithanlarından Beylerbeyli Hâfız Fahri Tükel'in şu ifadeleri konumuz için önemlidir: *Ezanda dikkat edilecek hususiyet, tavır ve üsluptur. Ezan nağmelerinin bazı kısımlarında uzatma ve bazı kısımlarında kesiklik vardır. Ezanda müesser olan cihet kararlardaki kalıptır. Hangi makamda ve hangi perde ile ezana başlanmış ise aynı makam ve perde de tamamlanması şarttır. Ezan okuyanların makamların perdelerine hakkıyla vâkıf olmakla beraber seslerin perdeli, güzel ve sürekli nağmeler yapacak kudrette olması lazımdır. Beş namaz vaktinde okunan ezanların mutlaka yukarıda kaydedilmiş makamlarda olması icap etmez. Mûsikî bilir bir müezzin, dilediği makamda ezan okumada tereddüt etmez.*¹⁵Bu makamlar çerçevesinde fazla tiz ve renkli sesler kullanılmadan fazlaca nağmeye kaçmadan ağırbaşlı denilebilecek bir üslup tercih edilmiştir. Kaynaklarda geçen bu açıklayıcı bilgiler, ezanın dînî bir metin olarak ibadete çağrı özelliğinin yanı sıra, icrada da son derece titiz ve uyumlu bir anlayışın yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde ezan, Sabâ, Dilkeşâverân, Uşşak, Rast, Hicaz, Segâh, Hüzzam, Bayatî, Hüseyî, Evc... gibi makamlarda okunur. Ancak uzun süreden beri sabâh ezanının Sabâ, akşam ezanının da Segâh makamında okunması geleneği hiç bozulmamıştır. Sabâh ezanı sabâ makamında okunurken “*Essalât-ü Hayrûn-mine'n-nevm*” cümlesinde Hüseyî geçki yapılmaktadır. Bu iki vaktin dışında kalan vakitlerde ise bahsedilen makamlardan herhangi biri tercih edilerek okunur. Ama öğle ezanının uşşak, ikinci ezanının rast, nihavent yatsı ezanının da hicaz, hüzzam gibi bir makamdan okunduğu sıkça duyulmaktadır.

Ezan hangi makamdan okunacaksa başlangıç tekbirlerinde “**Allah u Ekber**” o makamın ilk perdeleri gösterilir. O makamın pest tarafındaki 3–4 perdesi seslendirilir. Ancak burada Lafzatullah'ın açık ve anlaşılır olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli, ibarenin “...lâhuekber” şeklinde söylenip anlaşılmasına, cümlelerin bölünmesine ve benzeri prozodi hatasına meydan verilmemelidir. Devamında tekrar edilen tekbirlerde okuyanın sesinin genişliği nisbetinde makamın “zemin nağmeleri” icra edilir. “**Eşhedü en lâ ilâhe illallah**” cümlelerinde ikinci defa okunan tekbirlerdeki perdelerin birkaç ses tiz veya pes bölgelerinde gezinerek asma karar ve karar perdelerinde kalınır. “**Eşhedüenne Muhammeden Rasulullah**” larda makamın meyana gelmeden önceki seyrini gösteren nağmeler yapılarak yine asma karar ve karar gösterilir. “**Hayye ale's-salâh**” cümlesi ezanın orta kısmı olması dolayısıyla “meyan” sayılır. Burada meyâna mahsus perdelerde çoğunlukla da tiz seslerde dolaşılır. Bu arada yapılabiliyorsa uygun makam geçkileri de gösterilir. Kalış

¹⁵ Nuri Özcan “Ezan'ın İstanbul'da Okunuşu” İstanbul Ezanları, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010, s. 106.

genellikle tiz perdede olur. İkinci “Hayy ale’s-salâh” okunuşunda da tiz seslerde gezindikten sonra karara gidilir. “**Hayye ale’l-felâh**” larda ise ikinci meyan olması sebebiyle “Hayy ale’s-salâh”lardaki gibi meyan seslerde seyredildikten sonra karar edilir. Ancak yapılabiliyorsa “Hayye ale’l-felâh” cümleleri ikinci bir meyan gibi düşünülüp farklı seslerden bir meyan açışı yapılabilir. Ayrıca burada uygun makam geçkileri uygulanabilir. Ezanın bitimindeki son tekbirlerde de ilk tekbirlerdeki perdeler seslendirilir. “Tehlil” de ise çoğu defa inici nağmelerle karara gidilerek ezan bitirilir. Ezan, başlanılan makamdan ve perdeden bitirilir.¹⁶ Ayrıca ezan icrasında mûsikî ve nağme zenginliğini göstermek maksadıyla fazlaca geçki yapmak, sesi titretmek, abartılı nağmeler yapmak gibi hususlar tasvip edilmemiştir. Bu anlamda Cami mûsikîsi türleri, zâhidâne bir üslup ile icra edilir prensibince daha ağırbaşlı ve gösteriden uzak bir icranın ön planda tutulması uygun görülmüştür.

İç Ezan: Cuma namazında hatip minarede iken câmi içerisinde okunan ezana “iç ezan” denir. İç ezanda da mûsikî açısından dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Öncelikle iç ezanda cuma vakti minareden okunan ezanın makamı tercih edilir. Yanı sıra diğer vakit ezanları gibi uzun değil de, kısa ve biraz aceleci bir üslup ile icra edilir. İç ezan başlanılan makam ve perdeden bitirilmeli, fazla makam geçkisine kaçmadan, fazlaca nağme yapmadan daha sade bir şekilde okunmalıdır. Ayrıca iç ezan, camide cemaatin dikkatini çekecek tiz seslerden değil de uygun bir perdeden ve bağırmadan okunmalıdır. Ayrıca iç ezan icrasının önemli yönlerinden biri de müezzinin, cemaatin huzurunda olduğu için, davranışlarından kılık-kıyafetine kadar tüm fizikî görüntüsüne dikkat etmesidir.

Çifte Ezan: İki veya daha fazla müezzinin karşılıklı olarak okudukları ezana *çifte ezan*” denir. Bu ezanda estetik duygu ön plana çıktığı için müezzinlerin ses güzelliği, ses genişliği ve mûsikî bilgisi çok önemlidir. Bir müezzinin başladığı ses perdesini ve ses tonunu diğer müezzin takip edebilmeli, yapılabiliyorsa icra içerisinde uyumlu geçkiler tercih edilmelidir. Çifte ezanda cümleler karşılıklı olarak ve perde gösterilmek sureti ile okunur. Ezan bitiminde ise müezzinlerin aynı perde üzerinde karar etmeleri son derece önemlidir.

Bu tür ezanın Emevîler döneminde okunmaya başlandığı rivayet edilir. Ayrıca birbirine yakın câmilerde müezzinlerin karşılıklı ezan okuduklarına da şahit olunmaktadır. Son devirde Aksaray Vâlîde Câmîi müezzini Aksaraylı Hâfız Cemâl Efendi ile Üsküdar Yeni Vâlîde Câmîi müezzini Hâfız Süleyman’ın (Karabacak) okuduğu çifte ezanlar mûsikî literatürüne geçmiştir.¹⁷

¹⁶ A.g.m, s. 100–101.

¹⁷ Nuri Uygun, “Ezan ve Mûsikî”, D İA XII/44.

Ezan icrasında da dînî mûsikînin kendine has ağırbaşlı, yumuşak nağmelerden oluşan ses örgüsü görüntüsünü korumaya özen gösterilmelidir. Zira ezanın icrasında müezzinin ses rengi, perde genişliği ve bilhassa mûsikî bilgisinin önemli rolü vardır. Burada sesin perdeli ve sürekli nağme yapacak derecede kuvvetli olması büyük önem taşımaktadır. Doğrudan herhangi bir beste söz konusu olmadığı için irticâli bir icra olan ezan okumanın, gerçek anlamda bir yetenek işi olduğunu belirtmek gerekir. Bu arada ezanın en tesirli bölümlerinin karar perdeleri olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Bu nedenle karar perdelerinde daha dikkatli davranarak makamın seyrindeki akıcılığı sağlamak, ezan icrasının en hassas noktalarından biridir.¹⁸

Melodideki bu sadelik ve tevazü, icracıda da görülmelidir. Cami mûsikîsinin önemli özelliklerinden biri, zâhidâne üslûb ile icra edilmesidir. İcracının, Allah'ın huzurunda bulunduğu bilincinde olması, tevazü ve ihlâs içinde olması önemlidir. Cami Mûsikîsi icracısı kendisini bir sahne sanatçısı gibi göremez. Onun içinde câmi mûsikîsi icrasını bir sahne veya gösteri sanatı gibi düşünmemek gerekir.

Ezanı Güzel Okumaya Yönelik Yapılan Bazı Çalışmalara Dair Değerlendirmeler:

Ezan, cami musikisi formları içerisinde yer alan en önemli türlerden biridir. Ezan, usul ve ölçü bakımından hiçbir kalıba uymayan ve bestelenmeyen bir metindir. Ezanın metnini bestelenecek bir güfte gibi görmek, ayrıca estetik kaygılardan veya yeni bazı uygulamalar ortaya koymak amacı ile ezanı bestelemek veya bir melodi kalıbına almak gibi çalışmalar doğru bir yöntem değildir. Ezan, kültürümüzde eskiden beri irticâlen (doğaçlama) okunmuştur. Eğitim amaçlı veya örnekleme açısından ezanı (usulsüz) notaya alma çalışmalarına nadiren de olsa rastlanabilir.¹⁹ Bu anlamda sadece Arapça ezanın değil, Türkçe ezanın da besteleri yapılmıştır. Mesela, İzmirli bestekâr Rakım Elkutlu, biri Bayatı, diğeri de Uşşak makamlarından olmak üzere Türkçe ezanın iki bestesini yapmıştır.²⁰ Ancak bu türden yapılan çalışmalar kişiseldir ve örnek olma özelliği ötesinde genele teşmil edilemez.

Özellikle ezanın güzel okunması üzerine son dönemlerde yapılan bazı farklı çalışmalar dikkatleri çekmektedir. Ezanın güzel okunması hususunda

¹⁸ A.g.m, s. 101–102.

¹⁹ Bkz: Zeki Yılmaz, Türk Mûsikîsi Dersleri, İstanbul 1988, s.193. Dr. Alâeddin Yavaşca'nın notaya aldığı Hicaz ezan. Bkz: Mehmet Kemiksiz, "Ezan Notaları", İstanbul Ezanları, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010, s.113, Bkz: Bayram Akdoğan, Türk Din Mûsikîsi Dersleri, Bilge Ajans Matbaası, Ankara 2010, s. 204–213.

²⁰ Sırma, age, s. 79.

yapılan bu çalışmalar beraberinde bazı soruları da ortaya çıkartmaktadır. Cevaplandırılması gereken öncelikli soru, ezanın bir melodik kalıba alınarak okunup okunamayacağıdır. Bu doğrultuda ezan cümleleri belli makam çerçevesinde bir kalıp içerisinde kursiyerlere ezberletilmekte, ezan eğitimi adıyla belli bir melodik kalıba sokulan ezan, öğrencilere bu kalıp üzerinden öğretilmektedir. Hatta daha sonra koro halinde bu ezan okunmaktadır.²¹ Bu türlü uygulamaların eğitim amaçlı katkılar sağlayabileceği hususu tartışılabilir. Bu anlamda yukarıda da değindiğimiz üzere, ezanı notaya almak ve bu doğrultuda örnek çalışmalar yapmak mümkündür. Ancak ezanın irticalen icra edildiği kuralından hareketle icra sırasında yapılabilecek sürpriz nağmelerin, makam geçkilerin olmayacağı ve bir kalıp etrafında besteli bir eser gibi aynı melodilerle okunacağı da aşîkârdır. Çünkü irticalen güzel okunan bir ezan, her zaman yeni ve sürpriz melodilere açıktır. Dinleyenler üzerinde uyandıracığı hissiyatın daha etkili olacağı malumdur. Fakat bir kalıp etrafında öğretilen bu uygulamanın pratiğine bakıldığı zaman, karşılaşılabilecek manzara şudur ki; o vakitte her camiden aynı melodilerle ezan okunacaktır. Aslında buna, ezanı bestelemenin bir başka şeklidir denilebilir. Bu eğitim şeklinin doğru kabul edilmesi halinde güzel ezan okuma hususunda çözüm de son derece basittir. Her vaktin ezanını bir melodik seyir içerisinde kalıplaştırıp notaya aldıktan sonra, müezzinlere ezberlettiğiniz bu ezanı okutarak problemi halletmiş olursunuz. Hatta buna paralel olarak Fatiha ve bazı namaz surelerini de bu şekilde melodik bir kalıba sokarak bu uygulamayı görevlilere öğretmek suretiyle problemi kısa yoldan çözmek mümkündür. Hâlbuki böyle bir uygulamanın geçmişten bu güne hiçbir örneğine rastlayamazsınız. Böyle bir icraya onay verildiği takdirde da gerek ezan gerekse Kur'an icrasında duymayı istediğimiz o sürpriz melodi ve geçkiler ortadan kalkacaktır. Bu işin bir adım ötesi de ezan, Kur'an âyetleri gibi metinleri bestelenecek bir güfte gibi algılayarak bunların bir makam ve usul kalıbına sokulmasıdır ki bu son derece büyük bir hata olur. Bu paralelde eskiden beri Câmi Mûsikîsi icrası, ibadet anlayışı ile sanatın estetik duygularını birleştiren bir kültür mirası olarak günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla ezanı tıpkı besteler gibi bir kalıba alarak okumak ve bu anlamda yapılan çalışmalar örnek olarak kalmalı, geneli ifade etmemeli ve pratiğe aktarılmamalıdır.

Aslında ideal manada yapılması gereken, müezzinlere ciddi bir mûsikî eğitiminin verilmesidir. Nota bilgisi ile makamın ses kalıbı seyri, karar ve asma karar sesleri gibi teknik hususlarla birlikte, farklı makamlardan ciddi bir repertuar bilgisi verilmelidir. Bu eğitim emek ve zaman isteyen uzun bir çalışma gerektirdiği için bu metottan hep kaçınılmış ve daha pratik ve basmakalıp uygulamalar rağbet görmüştür. Böyle olunca da makamı serbest bir şekilde

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=6ByhdgiFtKY> (Yayın Tarihi:01-05-2013, Erişim Tarihi 19-02-2015)

kullanarak irticali bir icranın yerine daha pratik ve kolay olan bazı melodi kalıplarını ezberleyerek icra etmek gibi basit çözümler aranmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Ezanın bu şekilde belli bir melodik kalıp çerçevesinde cumhuren okunmasının, câmi mûsikîsi türlerinden biri olan “*cumhur müezzinliği*” ile açıklanmaya çalışılması da doğru bir izah değildir. Kısa tanımıyla Cumhur müezzinliği, câmide ibadet öncesinde, ibadet sırasında veya ibadet sonrasında birden fazla müezzinin yaptığı icra şeklidir. Bu icrada cumhur müezzin genellikle besteli eserleri (ilâhi, tevşih şughul gibi) cumhuren okur. Bunun dışında kalan icralarda ise müezzinler aynı perdeden, aynı ses birlikteliği ile aynı makam seyrini kullanarak birinin bıraktığı perdeden diğeri başlayarak, icra içerisinde uyumlu geçkiler yaparak okurlar. Bazen tesbihat sonunda cumhur müezzinin beraberce icra ettikleri yerler olabilir. Ancak bu icra, o anda irticâlen yapılır ve önceden bir melodik kalıba veya notaya alınmamıştır. Dolayısıyla bu anlamda cumhur müezzinliği yapabilmek için iyi bir mûsikî bilgisine, ses güzelliğine en azından sağlam bir kulağa ihtiyaç vardır. Cumhur müezzinliğinin güzelliği, cemaate ayrı bir duygu ve haz vermenin yanı sıra, icra sırasında irticalen yapılacak olan sürpriz nağme ve geçkilerin güzelliği olacaktır. Cumhur müezzinliğinin en güzel şeklini besteli eserlerde, tesbihatta, çifte ezanda görmek mümkündür.

Bu konuda dikkatleri çeken bir başka husus da şudur: Cumhur müezzinliği demek, bir icrayı belli bir kalıp içerisinde aynı melodilerle koro halinde okumak demek değildir. Ayrıca cumhur müezzinliğinin icra yeri camidir. Eğitim amaçlı yapılan çalışmaların cami dışında, özellikle dinleti veya gösteri amaçlı olarak sahnelenmesi tartışmaya açıktır. Sahnelerde yapılan bu türden icralar, gösteri veya şov niteliği taşır ki bu, cumhur müezzinliğinin ruhuna aykırıdır.

Cumhur müezzinliğine ezan icrası konusunda verilebilecek en güzel örneklerden biri şudur: “...*Ezanın tekrar arapçaya çevrildiği 16 Haziran 1950 de Sadettin Kaynak'ın Sultanahmet Camii'nin altı minaresinin şerefesinden okuttuğu Cumhur Ezanı Türk tarihine geçmiş okuyuşlardan olduğu özellikle belirtilmelidir...*”²²

Aslında Ezanı veya Kur'an'ı güzel okuma konusunda yapılan bu tartışmalar yeni değildir. Müslümanlar ezan veya Kur'an'ı ona layık bir ses güzelliği ile okumayı kendilerine bir ideal bilmişler, bu ideali gerçekleştirmek için de bütün gayretlerini seferber etmişlerdir.²³ Bu anlamda mûsikîden din lehine istifade edebilmek amaçlanırken, geçmiş tecrübelerde bazı ciddi hatalar da

²² Küçükbaşçı, A g m, s.42.

²³ Süleyman Uludağ, İslam Açısından Mûsikî ve Sema, Uludağ Yayınları, Bursa, 1992, s. 210.

yapılmıştır. Konuya ilişkin verdiğimiz bu örnek çarpıcıdır. “...Ancak zamanla muhtelif bölge ve şehirlerdeki güzel sesli okuyucular, Kur'an kıraatini mahalli melodilerle karıştırarak âhengi bozmuşlar ve kıraati âdeta şarkı ve gazellere benzetmişlerdir. İslâmiyette bu türlü kıraate asla cevaz vermemiştir. Meselâ el-Haytam el-Allaf “Emme's-sefînetü fekânet...” (Kehf 79) âyetini malum bir şarkının melodisi ile okuyan ilk kimse idi. El-Haytam'dan başka Aban b. Tağyib, İbn A'yun ve diğer bazı kimseler, Kur'an kıraatini profon şarkı melodileriyle karıştırmışlardır. Bunlar arasında bilhassa Muhammed b. Sa'd et-Tirmîzî şarkıların melodilerini olduğu gibi Kur'an kıraatine tatbik etmiştir”.²⁴ Bu örneklerle anlatılmak istenen, makam yapma adına şarkı veya bilinen bazı melodileri aynen icraya uygulamaktır. Bir anlamda icrayı belli bir kalıba almaktır.

Ezan bahsinde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de iyi bir müezzinin nelere dikkat etmesi gerektiğidir. Öncelikle ses güzelliği ön planda tutularak yeterli derecede mûsikî bilgisine sahip olunmalıdır. Müezzinin yeterli mûsikî bilgi ve becerisi yoksa, ezanı mümkün olduğunca sade bir üslupla okumalı, makam geçkisi yapmaya çalışmamalıdır. Şayet geçki yapacaksa, geçkilerin uyumlu olmasına ve uygun perdelerde geçki yapmaya dikkat etmelidir. Ezanı mümkün olduğunca sade, aşırı gırtlak ve ses titremeleri yapmadan okumalıdır. Ayrıca sözler yuvarlanmadan tam telaffuz edilerek anlaşılır okunmalıdır. Bu konuda günümüz icralarında görülen en önemli aksaklık şudur: Müezzinler ezanın cümlelerinin ilk kelimelerini hızlı bir şekilde telaffuz ettikten sonra son kelimeleri çok gereksiz yere uzatmaktadır. Dolayısıyla da ilk kelimeler anlaşılammakta ve kıraat ve telaffuz bariz bir şekilde bozulmaktadır. Bu hususta meşhur Hâfız Sâmi'nin icrası çok yerinde bir örnek olarak gösterilebilir: “*Hâfız Sâmi ne okursa okusun kelimeleri tamam okur, heceleri ağzında saklamaz, yalamaz, harflerin vasıflarını açık açık gösterirdi. Öyle ki, büyük camilerde okurken kubbelerde sesten ziyade heceler akis yapar ve bu sayede en uzakta dinleyenler bile onun ne dediğini ne okuduğunu tane tane anlardı. Ayrıca sözleri canlı okur, mânâsını duya duya, yerine göre hecelere basa basa okurdu. Bu okuyuşun adına 'temsili okuma' denir...*”²⁵

Ayrıca Tecvit kurallarına dikkat edilmeli, gereksiz ve yersiz uzatmalardan kaçınmalıdır. Nefes mümkün olduğunca tasarruflu kullanılmalı, cümleler kesiksiz olarak bir nefeste bitirilmelidir. İyi bir müezzin kendi ses genişliğini bilmeli ve özellikle meyan icrasında çıkaramayacağı perdelere çıkmamalı, kontrolsüz ve kulakları rahatsız edici bağırmaktan kaçınmalıdır. Ezana hangi makamın hangi perdesinden başlanmış ise, yine başlanılan makamın başlanılan perdesinden bitirilmelidir.

²⁴ A.g.e, s. 211-212.

²⁵ Ali Rıza Sağman, Meşhur Hâfız Sami Merhum, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1947, s. 47.

Artık ezan okunan yerler göz önünden uzak ve kapalı mekânlardır. Ancak ezan insanların görebildiği bir yerde okunuyor ise müezzin, fiziki bir çirkinlik oluşturmamaya dikkat etmelidir. Ellerinin ikisini de kulaklarına götürmesi veya sağ eli kulağa götürüp sol eli göbek altında veya sol yanında sabit tutması daha güzel bir görüntü oluşturur. İcra esnasında kıpırdanma, sağa sola bakma, cümle aralarında başka bir şeyle ilgilenme gibi göze hoş gelmeyen hareketlerden kaçınmak gerekir.

Günümüzde çıplak sesle ezan okuma yapılmadığı için ses cihazları kullanılmaktadır. Dolayısıyla da ezan icrasının önemli problemlerinden biri de mikrofonun nasıl kullanılması gerektiği ile alakalıdır. Camilerde mutlaka kaliteli ses cihazları kullanılmalı, cemaati rahatsız edici cırıltı, ötme gibi teknik aksaklıkların önüne geçilmelidir. Ayrıca ses sisteminin kurulumu ve kullanımı hususunda da mutlaka uzman kişilerin görüşü göz önüne alınmalıdır. Özellikle volümün gereğinden fazla açılmamasına dikkat edilmelidir. Artık günümüzde cami sayısı konusunda sıkıntı çekilmediği için aynı vakitte okunan ezanların duyulmaması gibi bir endişe yoktur. Dolayısıyla yüksek volümde okunan ezanlar insanları rahatsız etmekte ve tenkit edilmektedir. Bunun yanı sıra mikrofon ağza çok yaklaştırılmamalı uygun bir mesafede tutulmalıdır. Sesin kuvvetli çıktığı yerlerde, mikrofon ağızdan biraz daha uzağa çekilmeli, ses şiddeti azaldıkça da mikrofon ağza yaklaştırılmalıdır.

Ezanın güzel okunmasının önemi, ses cihazlarının nasıl kullanılması gerektiği gibi hususlar artık günümüzde ciddi bir problem olarak görülmeye başlanmıştır. Konu ile ilgili tavsiye ve eleştiriler kamuoyunda tartışılmaya, ayrıca konunun önemini ortaya koymak ve ilgililerin dikkatlerini bu yöne çekmek için basında da yazılar yazılmaya başlanmıştır.²⁶

Ezan, makam icrasına imkân veren bir metin olmakla birlikte, bu her makamın yüzde yüz uygulanabileceği anlamını taşımaz. Ezan, müezzinlerin harf ve kelimelerini istedikleri gibi uzatacakları, gelişi-güzel okuyacakları bir güfte, ses cihazlarını sonuna kadar açarak gösteri yapacakları bir icra, bir müzik düzenlemesi değildir. Ezan, ne nara atar gibi bağırıp çağırmak, ne de nağme yapmak için aynı kelime üzerinde sesi kaldırıp indirmek veya alçaltıp yükseltmek suretiyle lahne yapmaktır. Kur'an-ı Kerim'de; *"Yürüyüşünde mutedil ol ve sesini de alçalt. Kuşkusuz seslerin en çirkini elbette eşeklerin sesidir"*²⁷ buyurarak

²⁶ Konu ile ilgili basında çıkan bir yazı için bkz:<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/YalcinCetinKayaPazar/kotu-okunan-ezan-da-bir-nev%C3%AE-zulumdur/55973> (erişim tarihi 23-09-2014)

²⁷ Lokman, 31/19.

olumlu hiçbir özellik taşımayan ve haykırır gibi ezan okunmaması hususuna da dikkatleri çekmektedir.²⁸

Dolayısıyla Ezan icrasında bir makam takip edebilmek, makamı pes-tiz bölgesinde genişletebilmek veya makam içerisinde geçkiler yapabilmek ciddi bir mûsikî bilgisi ve eğitimi gerektirir. Yani o makamın seyrini, kararını, arızalarını asma kalışlarını bilmeden uygulamak mümkün değildir. Böyle bir bilgi ve beceriye sahip olmayan müezzinlerin, güzel icra düşüncesi ile yapmaya çalıştıkları nağmeler aksine ezanda bir rahatsızlık oluşturmaktadır. Dolayısıyla da bilinçsizce yazılmaya çalışılan bu icralar ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Makam bilmeyen müezzinler, mümkün olduğu kadar melodiye kaçmadan sade ve bağırmandan icra etmelidirler. Şayet bir makam aranıyorsa yapılması gereken en pratik iş, o makamdan bildikleri bir ilahiyi duyabilecekleri bir tonda okuyarak o makamın içine girdikten sonra ezana başlamaktır.

Son zamanlarda Arap melodileri ile taklîdî kırâatlerin ve Ezanların bazı kesimler tarafından ilgi görmeye başladığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bilinçsizce yapılan bu taklidin kendi kültür ve sanat anlayışımıza büyük bir yara açtığı muhakkaktır. Bu aynı zamanda kültürel yozlaşmanın başka bir boyutudur. Ayrıca taklit edilen bu Arap ağzı tam manası ile becerilemediği için de neticede ortaya kötü bir icra çıkmaktadır. İçinde yaşadığımız bu coğrafyada Türk insanının âşinâ olduğu, benimsediği ve kulağında yer eden uşşak, hicaz, rast, hüseyinî, segâh, sabâ, hüzzam... gibi Türk Mûsikîsi makamları tercih edilmelidir. Bu tercih hitap edilen insanların dînî duygularını ifade etmelerinde ve hissetmelerinde önemli bir sebeptir. Bu kültürün insanları, sevincinden hüznüne her duygusunu kendi mûsikîsi ile ifade etmiştir.

Ezanın Güzel Okunmasına Dair Birkaç Anekdöt:

Ezan'ın güzel okunması gerektiği hususunda ve bu işin önemini ortaya koymak maksadı ile kulaktan kulağa aktarılan gelen pek çok anektot anlatılır. Özellikle İstanbul'da, güzel bir ezan dinleyen pek çok gayri müslimin müslüman olduğu dilden dile dolaşmaktadır. Bunların doğruluğunu veya yanlışlığını tartışmanın ötesinde, aslında bu türden anlatılan anektotlarla dînî mesajlarını daha etkili bir şekilde insanlara iletebilmek için, mûsikîden azami derecede istifade edilmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmaktadır. Aslında herkes, güzel okunan bir ezandan oldukça etkilendiği duygusunu dile getirir.

Özellikle Kur'an ve ezan okunmasında güzel sesin fevkalade gücünü herkes bilir. Kur'an ve Ezan'ın böyle güzel okunması dinleyicide sadece kulağa zevk vermekle kalmamakta, ruha hitap edip, mûsikîye ait intibalar

²⁸ Sıtkı Güllü, "Ezanla ilgili tartışma bağlamında bazı değerlendirmeler", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2009, Sayı 19, s. 4-5.

uyandırdığından ilâhî mesajın da iletilmesinde âhenk sağlamaktadır.²⁹ Diğer taraftan, bu mûsikî anlayışının dînî hayat içerisinde önemli bir yere sahip olduğu, bir kültür-medeniyet değeri ifadesi olarak da ele alınıp değerlendirilmelidir.

Ezanın dinleyenler üzerindeki etkisi ve güzel okunmasının önemini anlatmak bakımından Mesnevî de geçen şu hikâye çok mânîdardır:

Sesi çok çirkin olan bir müezzin gayr-ı müslimlerin ülkesinde ezan okurdu. Ona “Bu çirkin sesle ezan okuma, çekişme ve düşmanlıklar uzar gider” dedilerse de o aldırış etmedi. Müslümanlar kargaşa çıkacak diye endişelenirken, bir gün bir gayr-ı müslim elinde gayet değerli bir elbise, helva ve mum ile çıka geldi:

—O ezan okuyan müezzin nerede, bana gösterin, onun ezanı beni rahatlatmıştı, ona olan borcumu ödemeli, ona bu hediyeleri vermeliyim, diyordu.

Müslümanlar şaşırıldılar:

—Yahu dediler, nasıl olur da o çirkin ses insana rahatlık verir?

Gayr-ı Müslim şöyle anlattı:

—Benim çok güzel ve meziyetli bir kızım var. Uzun zamandır Müslüman olmayı kafasına koymuştu. Ben her ne yaptıysam bundan vazgeçiremedim. Geçenlerde bu adamın sesini duyunca bana sordu: “Bu nedir, ben böylesine çirkin bir ses daha duymadım.” Ben de bu ezandır, Müslümanları ibadete çağırıyor, dedim. Bana inanmadı, birkaç kişiye daha sordu. Herkes aynı şeyi söyleyince Müslüman olmaktan vazgeçti. Ben de böylece rahatladım. Onun için bu hediyeleri getirdim. Müezzini görünce:

—Lütfen bu hediyeleri kabul et. Beni dertten kurtardın, zengin ve servet sahibi biri olsaydım ezan okuyan o ağzını altınla doldururdum dedi.³⁰

Yine bu konu ile ilgili yukarıda verilen anekdotun aksine son dönemin önemli icracılarından Hâfız Sami ile ilgili şu hadise de hayli çarpıcıdır: “...Hâfız Sami 1910 dan sonra mukabele okumalarından çekilmişti. Yirmi yıl kadar sonra Fatih Cami’inde mukabele okumakta ve Sami tarafından hatırı sayılmakta olan Hâfız Ahmet Ali’nin ısrarı ile Sami o ramazan birkaç günde bir okumaya başladı. Cemaatin çok azalmaya başladığı o koca mabet, halkı alamıyordu. Dükkânını mağazasını kapayıp, vazifesini bırakıp Fatih camiine koşan yüzlerce insan görüldü. Bu âşıklar arasında, İzmit, İzmir, hatta Ankara gibi başka şehirlerden gelmiş olanları da gördük... Mâbedin içi bir fuar halini gösteriyordu. Türü kılıkta adamlar, kadınlar, gençler, ihtiyarlar, kimi oturmuş gözü kapıda, kimi bir küme halinde beklemekte... Ben diyeyim 10 bin, sen de 20 bin adam bir araya

²⁹ M.M. Şerif, İslâm Düşüncesi Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, III/347 .

³⁰ Mevlana, Mesnevi (Şefik Can Tercümesi), Ötüken Yayınları, 3.Baskı V/271 vd. beyit:3367 vd.

sıkışmış... ”³¹ Verilen bu örneklerden hareketle denilebilir ki; güzel ses ve icranın dinleyiciler üzerinde etkisi kuşkusuz ibadet huzuru ve estetiği açısından son derece önemlidir.

XX. yüzyılın ilk yarısında müezzin ve müezzinbaşılar arasında mûsikî bilgileri ve seslerinin güzelliği ile âdeta birer ekol haline gelmiş kişiler yetişmiştir. Bunlar arasında Süleymâniye Camii müezzinleri Hâfız Şevket ve Hâfız Kemal, Üsküdar Yeni Vâlîde Camii müezzini Hâfız Süleyman, Beyazıt Câmii müezzini Hâfız Kerim (Akşahin), ve Aksaray Valide Camii Müezzini Aksaray'lı Hâfız Cemal Efendi'yi bilhassa zikretmemiz gerekir.³² Tiz perdelerden okuduğu ezanlarla büyük bir şöhrete kavuşan Cemal Efendi için Ali Rıza Sağman şu değerlendirmeyi yapar: “Yalnız ezan okumak için yaratılmış, ezanda bir Bilâl-i Sâni idi. Mevlit nasıl ki Sami'de (Hafız Sami) en ulvî sesini kaybetmiş ise ezan okumak da Hâfız Cemâl ile gitmiştir. Cemal ezan okumaya başlayınca bütün muhit vecd içinde titredi. Ezan bitinceye kadar evler, yollar, meydan mutlak bir sükût içinde kalırdı”³³ Yine Hafız Cemal Efendi'nin Milli Mücadeleyi takiben Anafartalar'da Çanakkale Şehitleri için mevlit okumak üzere davet edilen heyetle birlikte iken Gelibolu önlerinde vapurdan okuduğu sabah ezanı tarihimizde iz bırakan okuyuşlardandır.³⁴

Yakın tarihimizde ise Saadettin Kaynak ile Ali Rıza Sağman'ın özellikle radyoda, Kani Karaca'nın ise hem radyo hem de televizyonda okuduğu ezanlar, günümüze önemli miktarda klasik tavırla okunmuş ezan arşivinin ulaşmasını sağlamışlardır. Ayrıca Bekir Sıtkı Sezgin de bir Osmanlı geleneği olan ezanın beş vakti için farklı makamlardan okunuşunu Lâleli Câmii baş müezzinlerinden Hafız Numan Efendi'den meşk ederek günümüze ulaşmasını sağlamıştır.³⁵

SONUÇ

Namazlarda davetin ezanla yapılmaya başlanmasından sonra, Peygamber Efendimiz Ezân'ın en güzel bir şekilde okunması hususunda titizlik göstermiş, sesi çok güzel olan Hz Bilâl-i Habeşî'ye okutturmuş ve bundan büyük bir haz duymuştur. Ezanın ezgisel gidişi, güzel bir sesle ve bir makam kalıbına uygun olarak okunmalıdır. Ezan, Müslüman milletlerin bayrağı gibidir. Onun rengi, deseni, tülü, manevi büyüklüğüne ve ihtişamına layık olmalıdır. Ezana da bu ihtişamı veren o ilâhi metinle beraber güzel ses ve makamdır.

³¹ Sağman, a g e, s.33.

³² Nuri Uygün “Ezan ve Mûsikî” DİA, XII/44

³³ Sağman, a g e, s. 91–92.

³⁴ Küçükbaşçı, A g m, s.41.

³⁵ Küçükbaşçı, A g m, s. 41–42

Kültürümüzde ezan okumak dînî bir vecibe olmanın yanı sıra, bir sanat anlayışı kazanmış, belli kurallara ve teamüllere bağlanarak icra edilmiştir. Ülkemizde de Ezan Saba, Uşşak, Rast, Segâh Hicaz, Hüzzam gibi makamlardan okumak bir gelenek halini almıştır.

Muhakkak ki güzel ezan okumak ses güzelliği, mûsikî bilgi ve becerisi gerektirir. Dolayısıyla herkes Ezan okumamalıdır. Ayrıca Ezan irticalen okunur ve bestelenemez. Ezan bir melodik seyir veya kalıba almak veya bestelemek gibi çalışmalar son derece yanıltıcıdır. Ezan bestelendiği veya bir melodik kalıba alındığı takdirde artık bütün ezanlardaki nağmeler aynı olacak ve irticali icra ile duyulması beklenen sürpriz melodiler ortadan kalkacaktır.

Özellikle Kur'an ve ezan okunmasında güzel sesin fevkalade gücünü herkes bilir. Kur'an ve Ezan'ın böyle güzel okunması dinleyicide sadece kulağa zevk vermekle kalmamakta, ruha hitap edip, mûsikîye ait intibalar uyandırdığından ilâhî mesajın da iletilmesinde âhenk sağlamaktadır. Diğer bir taraftan, bu mûsikî anlayışının dînî hayat içerisinde önemli bir yere sahip olduğu, bir kültür-medeniyet değeri ifadesi olarak da ele alınıp değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Bayram, Türk Din Mûsikîsi Dersleri, Bilge Ajans Matbaası, Ankara 2010.

CEVDET PAŞA, Ahmet, Kıyas-ı Enbiya, (Mahir İz) M.E. B.Yayınları, İstanbul 1972.

DOLAY, Ömer Adil, Ezan, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1973.

GÜLLE, Sıtkı, “Ezanla İlgili Tartışma Bağlamında Bazı Değerlendirmeler”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergi, Yıl 2009.

KEMİKSİZ, Mehmet, “Ezan Notaları” İstanbul Ezanları, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S, “Bilâl-i Habeşî'den Günümüze Ezan ve Müezzinler” İstanbul Ezanları, Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010.

MEVLANÂ, Mesnevi, (Şefik Can Tercümesi) Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.

ÖZCAN, Nuri, “Ezan'ın İstanbul'da Okunuşu” İstanbul Ezanları, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2010.

SAĞMAN, Ali Rıza, Meşhur Hâfız Sami Merhum, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1947.

SIRMA, İhsan Süreyya, Ezan Ya da Ebedi Kurtuluşa Çağrı, Beyan Yayınları, İstanbul Ekim 2005.

ŞERİF, M.M., İslâm Düşüncesi Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.

ULUDAĞ, Süleyman, İslam Açısından Mûsikî ve Sema, Uludağ Yayınları, Bursa 1992.

UYGUN, Nuri, “Ezan ve Mûsikî” DİA, XII, İstanbul, 1988.

UZUN, Mustafa, “Edebiyatta Ezan” DİA, XII, İstanbul 1988.

YILMAZ, Zeki, Türk Mûsikîsi Dersleri, İstanbul 1988.

ZAPSU, Abdurrahman. Büyük İslâm Tarihi, Sebil Yayınları, İstanbul 1978.

<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/YalcinCetinKayaPazar/kotu-okunan-ezan-da-bir-nev%C3%AE-zulumdur/55973> (erişim tarihi 23-09-2014)

<https://www.youtube.com/watch?v=6ByhdgiFtKY> (Yayın Tarihi:01-05-2013, Erişim Tarihi 19-02-2015)